

آیت الله شیخ محمدحسن نادی

ناصرالدین انصاری قمی
محقق حوزه علمیه قم

اشاره:

آیت الله شیخ محمدحسن نادی چهار مردانی قمی، مجتهدی سترگ و فقیهی بزرگ بود، که عموم علمای قم در اوایل قرن چهاردهم هجری، در محضر شریفش تتلمذ کردند. وی شخصیتی است، که او را به «جامع معقول و منقول» و «مدرس فقه و اصول» ستوده اند (تبرانی، نباء البشر، ج ۱، ۱۳۷۶) و «شیخ الاسلام» قم نامیده اند (رحیمی، گنجینه دانشوران، ۱۶۱). و هنوز پس از یک قرن که از وفاتش می گذرد، آوازه مزایا و ویژگیهایش، در کتابها و زبانها جاری و نام و یادش، جاودانه مانده است. اینک در این مقال کوتاه، به اندکی از شرح خدمات و آثارش می پردازیم.

ولادت

از تاریخ ولادت وی، اطلاعی در دست نیست، اما به احتمال قوی در سالهای میانه ۱۲۳۰ تا ۱۲۴۰ ه.ق، باید متولد شده باشد. این تاریخ ولادت، از ملاحظه سال مهاجرتش به نجف و نام استادانش برمی آید.

هوای نجف با او سازگاری ندارد. و لذا، وی به قم بازگشت [ناصرالشریعة، تاریخ قم، ۲۵۸؛ انصاری، زندگانی و شخصیت شیخ انصاری، ۲۷۹].

بازگشت به قم

آیت الله شیخ محمد حسن نادی در زمان زندگی شیخ انصاری و حدود سال ۱۲۷۹ ه. ق، به زادگاهش بازگشت، و به تألیف، تدریس، اقامه جماعت، وعظ و ارشاد پرداخت. او در محله چهارمردان قم ساکن شد، و بدین جهت به چهارمردانی شهرت یافت [ناصرالشریعة، تاریخ قم، ۲۵۹]. میرزا علی اکبر فیض درباره او می نویسد: «عالمی است عامل و فاضلی است کامل، که در فنون علوم و رسوم دانش، صاحب بینش است. و بدین جهت، طلاب این ولایت را روی استفادت بدان حضرت است. و همه روزه در مدرس تدقیق و حوزه تحقیق حل مشکلات و توضیح معضلات می نمایند. و در تعمق فکر و تشحید ذهن و اصابت رأی و استقامت خاطر در این ولایت، کسی او را همال نیست...» [ناصرالشریعة، تاریخ قم، ۲۵۸].

وی شخصیتی تام و شاخصیتی به کمال داشت. گفتار و افکار دو استاد بزرگوارش را بر شاگردان خویش توضیح و شرح و بسط می داد. از این جهت در عصر زندگی آن دو استادش در قم، وی شهرت و اهمیتی بی نظیر کسب کرد [رحیمی، گنجینه دانشوران، ۱۶۱-۱۶۲].

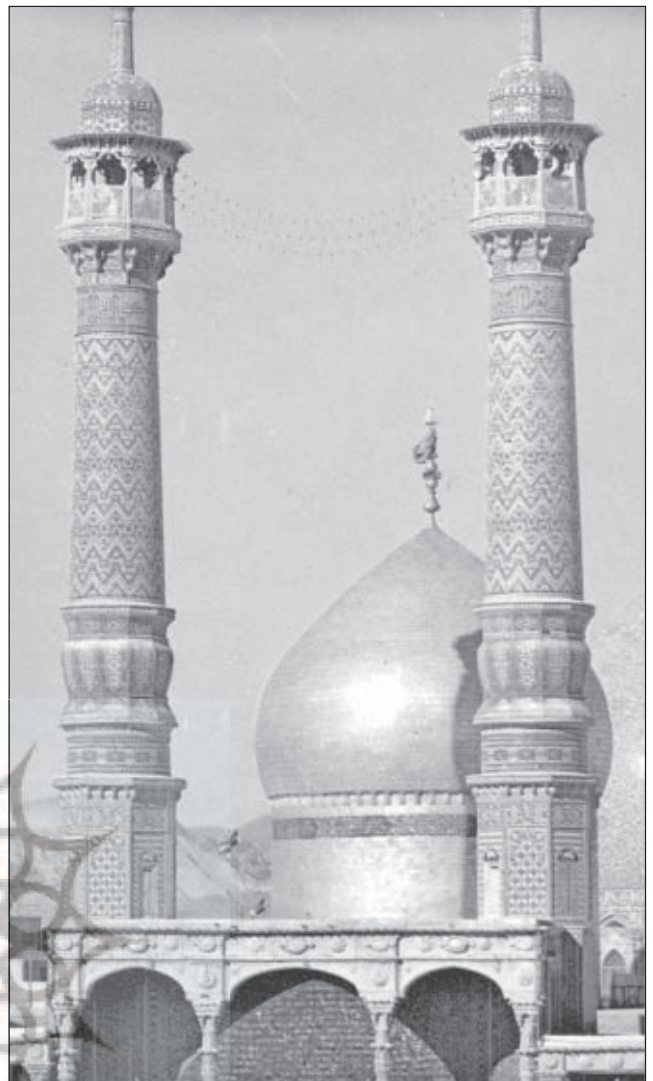
تدریس

آن فقیه بزرگ در فقه، اصول و ادبیات شهرتی بسزا داشت [اعتمادالسلطنة المائر والاثار، ۱۵۹] ایشان همه وقتش را به تدریس می گذرانید، و گروهی بسیار در مجلس درس وی، به مقامات عالیہ رسیدند. برخی از آنان عبارتند از آیات عظام:

۱. حاج شیخ ابوالقاسم کبیر قمی (۱۲۸۰ - ۱۳۵۳ ه. ق)، صاحب حاشیه بر کفایه و حاشیه بر تفسیر صافی
۲. حاج شیخ حسن فاضل قمی (۱۲۹۰ - ۱۳۶۶ ه. ق)
۳. حاج شیخ محمدعلی حائری قمی (۱۲۹۰ - ۱۳۵۹ ه. ق)، صاحب مختارات الاصول و حاشیه بر کفایه
۴. حاج سید فخرالدین سیدی قمی (۱۲۸۱ - ۱۳۶۳ ه. ق)
۵. حاج میرزا محمد ارباب قمی (۱۲۷۳ - ۱۳۴۱ ه. ق)، صاحب اربعین الحسینیة و شرح بیان شهید
۶. حاج شیخ حبیب الله قمی (۱۲۸۹ - ۱۳۵۹ ه. ق)
۷. حاج سیدمیرزا اصفهانی

ویژگیهای شخصی

آن فقیه بزرگ زندگی اش را با کدّ یمین و عرق جبین می گذرانید، از حاصل دسترنج خویش ارتزاق می کرد و در وجوه شرعیة مداخله نمی فرمود. وی باغ جدیدی در مجاورت بقعه حضرت علی بن جعفر (ع) با عمارتی زیبا و چشم انداز و

مرقد مطهر حضرت فاطمه معصومه (س)

تحصیلات

شیخ محمدحسن نادی پس از دوران کودکی و نوجوانی اش، به تحصیل علوم دینی روی آورد. وی در قم - احتمالاً نزد مرحوم حاج سید اسماعیل قمی از شاگردان مرحوم میرزای قمی -، تهران و اصفهان، ادبیات عرب، علوم بلاغت (معانی و بیان) و سطوح فقه و اصول را بخوبی فرا گرفت [ناصر الشریعة، تاریخ قم، ۲۵۸].

مهاجرت به نجف

ایشان در حدود سال ۱۲۶۴ ه. ق، روی به نجف اشرف آورد، و در محضر آیت الله العظمی شیخ محمدحسن صاحب جواهر به فراگیری فقه پرداخت [رحیمی، گنجینه دانشوران، ۱۶۱]. او پس از سالی، به علت گرمی هوای نجف و عدم سازگاری با مزاجش، به حکم اطبای نجف به قم بازگشت و پس از سلامتی و تندرستی، برای بار دوم به نجف مراجعت کرد. این بار، وی در محضر خاتم الفقهاء والمجتهدین شیخ مرتضی انصاری و عالمان دیگر، به تکمیل آموخته هایش پرداخت و بنیه علمی اش را استوار ساخت. اما بار دیگر مزاجش بیمار شد، و مشهود او گردید که

تالیفات

از آن فقیه بزرگ قم به دلیل کثرت تدریس، تالیفات بسیار به سامان نرسید. اما برخی از کتابهای گرانقدرش عبارتند از:

۱. کتاب معاد: این کتاب را به خواهش ناصرالدین شاه قاجار - هنگامی که به تهران رفته بود - تألیف کرد [رحیمی، گنجینه دانشوران، ۱۶۲]

۲. ردّ بر شیخیه: این کتاب را به خواهش میرزاعلی اصغرخان اتابک اعظم نگاشت [تهرانی، نقباء البشر، ۳۷۶؛ همو، الذریعة، ج ۱۰، ۲۰۳]

۳. کتابی در هیئت و نجوم [رحیمی، گنجینه دانشوران، ۱۶۲]

۴. کتابی در علم حساب و هندسه [رحیمی، گنجینه دانشوران، ۱۶۲]

۵. شرح و حاشیه بر بسیاری از کتابهای حکمت و کلام، همچون: اسفار و شرح تجرید [رحیمی، گنجینه دانشوران، ۱۶۲]

معظم له، دارای قلم زیبا و نثر شیوا و روان بود، و عباراتش را مسجع و با قافیه می نوشت. کتیبه موجود در کمر بند ایوان آینه حرم مطهر حضرت معصومه (س) که بر روی سنگ مرمر حجاری و به خط ثلث رجبعلی خادم مشهدی نگاشته شده، از آثار ایشان است؛ که گواه فضل و شاهد نثر زیبای او می باشد [رحیمی، گنجینه دانشوران، ۱۶۲]. این متن زیبا، که متضمن نام و توصیف بانی و تاریخ بناست، در کتاب تربت پاکان [ج ۱، ۶۹ - ۷۰] آمده است. بیت پایانی آن، چنین است:

با به اقتدی امین فی الشرف

ولکن الفضل یكون للخلف

وارخ عام للبناء ان ترم

فحاسبین «هذه جنة قم»

عبارت: «هذه جنة قم» در مصرع دوم بیت اول، بر اساس

ساختمانی دل انگیز بنیاد نهاد، که مرکز مطالعه، تدریس و زندگی ایشان بود [رحیمی، گنجینه دانشوران، ۱۶۲]. او هر آنچه از وجوه شرعیه به دستش می رسید، بدون تصرف در دیناری از آن، به مستحقان می رسانید و از این رهگذر، گروهی بسیار را اداره می کرد.

دیگر از ویژگی هایش، نطق گویا، بیان شیوا و گفتار زیبای او بود. وی در وعظ، خطابه و ارشاد، دستی توانا و ید طولی داشت و با روش منحصر به خویش، بر منبر می شد و مردم را موعظه می کرد [تهرانی، نقباء البشر، ج ۱، ۳۷۶].

مرحوم میرزا علی اکبر فیض می نویسد: «در ایام عاشورا و زمان اندوه بر شهدای نینوا، در خانه مخصوص خود، خیمه عزا برپا می نمایند و به نفس شریف به ذروه منبر مرتقی شده، در بدو سخن شرحی مفصل و فصلی مشبع در تخویف و انذار و تشویق و اعتذار بیان فرموده که مایه آرامش خاطر جمعیت و حضور نفس سامعین شود. سپس، شرح حالات شهدای طف - سلام الله علیهم - را به طرز زیاده خیز و اندوه انگیز بیان فرموده، تا دو ساعت در عرشه منبر شورش محشر برانگیزد. واقعاً، چنین مجلسی در هیچ مکانی دیده نشده است» [ناصرالشریعة، تاریخ قم، ۲۵۸].

شیخ آقا بزرگ تهرانی درباره آیت الله نادی قمی تأکید می کند: «از مخلصین و شیفتگان و دلدادگان ائمه اطهار - علیهم السلام - بود، و در مصایب ایشان با صدای بلند گریه می کرد و از خود بیخود می شد» [تهرانی، نقباء البشر، ۳۷۶].

آیت الله شیخ آقا بزرگ تهرانی صاحب الذریعة

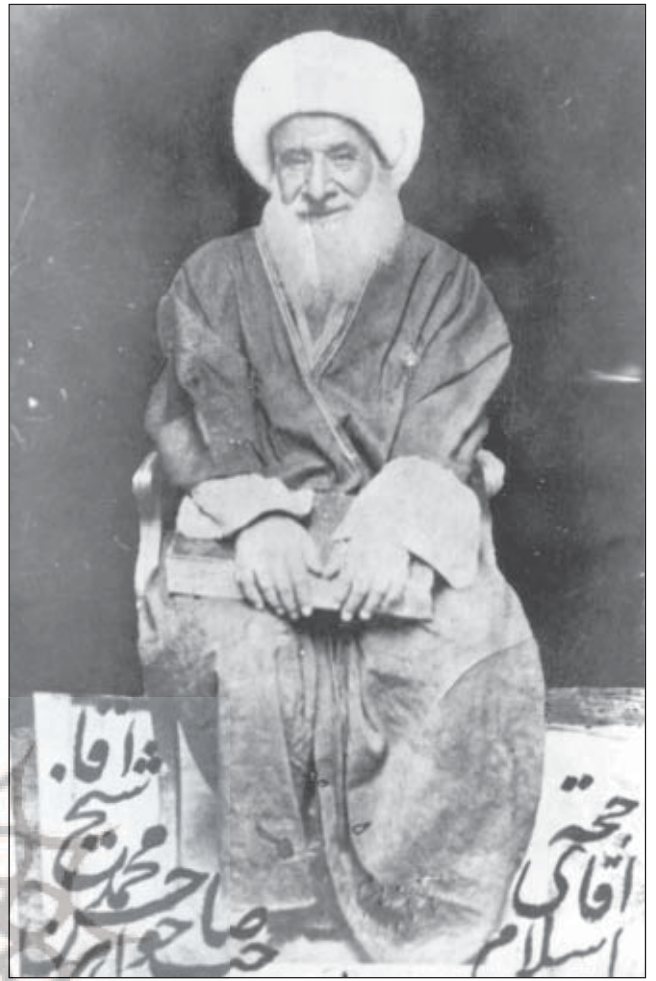
آیت الله میرزا محمد ارباب قمی از شاگردان ایشان

آیت الله شیخ ابوالقاسم کبیری قمی از شاگردان ایشان

امامزاده علی بن جعفر، قم

آیت الله العظمی شیخ محمدحسن صاحب جواهر از اساتید ایشان

عمل و تقوا به ملکوت اعلی پیوست [ناصرالشریعة، تاریخ قم، ۲۵۸؛ رحیمی، گنجینه دانشوران، ۱۶۲].

حساب ابعاد، مساوی سال ۱۳۰۳ سال تاریخ بنا، است.

فرزندان

از آن فقیه بزرگ، فرزندان بر جای ماند که عبارتند از:

۱. حجت الاسلام حاج شیخ علی فقیه
۲. آقای عمادالدین سزاوار، نماینده دوره ۱۲ و ۱۳ مجلس شورای ملی از شهر اراک، نماینده دوره ۱۵ از شهر ساوه و سناتور انتخابی از حوزه همدان؛ که در زمان وکالتش، طرح جاده ساوه به تهران و کارخانه قند ملی همدان را پیشنهاد و پیگیری کرد تا به بهره برداری رسید [رحیمی، گنجینه دانشوران، ۱۹۸].
۳. متعلقه آیت الله شیخ ابوالقاسم کبیر قمی (ره)؛ که شرح حال آن فقیه بزرگوار، در مقاله ای جداگانه نگاشته شد [انصاری قمی، مجله مسجد، شماره ۵۲].

منابع:

۱. اعتمادالسلطنه، محمدحسن، المائر و الاثار
۲. انصاری، مرتضی، زندگی و شخصیت شیخ انصاری، قم، ۱۳۷۳
۳. تهرانی، شیخ آقا بزرگ، الذریعة فی تصانیف شیعہ
۴. همو، نقباء البشر فی القرن الرابع عشر، مشهد
۵. مقدس زاده، سیدمحمد، رجال قم، تهران، چاپخانه مهر ایران، ۱۳۳۵
۶. رحیمی، احمد، گنجینه دانشوران، قم، ۱۳۳۹
۷. ناصرالشریعة، شیخ محمد حسین، تاریخ قم، باپورقی و اضافات علی دوانی، قم، دارالفکر، ۱۳۵۰

وفات

آیت الله شیخ محمد حسن نادى، در سال ۱۳۱۷ هـ. ق بدرود زندگی گفت. پیکر پاک وی پس از تشییع باشکوه و شایسته، در وسط قبرستان شیخان کبیر به خاک سپرده شد، و عالمی از علم،